

A trianoni határon átívelő kapcsolatok a Medvesalján*

2.

A szűkebb értelemben vett Medvesalja hat faluja (Egyházásbást-Újbást, Óbást, Vecseklő, Hidegkút, Tajti és Cered) az első világháború végéig szervesen összetartozó kistájat képezett. Egységes házasodási körzet lévén, szoros rokoni szálak kapcsolták össze az itt élő palócokat. A hasonló életkörülmények, gazdasági lehetőségek hasonló élet- és gondolkodásmódot alakítottak ki. Mind nyelvileg, mind identitásbelileg, mind pedig néprajzilag a lakosság zöme azonos csoporthoz tartozott. Ezt az egységet bontotta meg az első világháború végén bekövetkező megszállás, amikor a cseh hadsereg elfoglalta a medvesaljai falvakat is. 1919-ben azonban a magyar honvédségnek sikerült kiverni őket Ceredről, az északabbra fekvő öt falu azonban cseh megszállás alatt maradt. 1920-ban trianoni békediktátum végérvényesítette ezt az állapotot, s ezzel hosszú időre el is döntötték az ott élők sorsát. Tanulmányomnak ebben a részében, a határváltozások tükrében szeretném bemutatni, hogyan befolyásolta a határ jelenléte a határ két oldalán élő medvesaljaiak életét, kölcsönös kapcsolatait. Terepmunkámat a két egykor szomszédos faluban, Tajtin és Cereden végeztem 2005–2006-ban. A határváltozások egyes szakaszait az ekkor készített interjúk, határnarratívák segítségével rekonstruálom.

A határok megállapításánál semmibe vették mind a kulturális, mind a néprajzi, etnikai és nyelvi szempontokat, mind pedig Magyarország és a határmenti területek lakóinak legáltalánosabb gazdasági igényeit. Szinte teljes mértékben csak a csehek katonai érdekeit szolgálták a nagyhatalmak által megbízott határmegállapító bizottságok. Bár a közeli Somosköt illetően még 1924-ig elhúzódtak a határviták, melynél – kivételesen – az itt lakók javára döntöttek, Somoskő visszakerült Magyarországhoz.¹ A határ magyar oldalán maradt települések (köztük Cered is) Losonccal és Rimaszombattal elvesztették azon központjaikat, amelyek a világgal való összeköttetést jelentették. Ugyanakkor ezek a városok is elvesztették vonzáskörzetük déli területének jelentős hányadát. A csehszlovákiai részen maradt falvak pedig elszakadtak a salgótarjáni munkahelyeiktől, ahol azelőtt a lakosságuk számottevően dolgozott. Mivel a határ a legkisebb mértékben sem vette figyelembe az évszázados elrendeződésű helyi birtokviszonyokat, sok tajti és hidegkúti földművelőnek a magyarországi részen, Cered határában maradt a földje, és viszont. A területi veszteség önmagában is megbolygatta a XIX. század végére kialakult táji munkamegosztást. A határ az itt élők rokoni, családi kapcsolatait mesterséges akadályként szelte ketté, korlátozta mozgásterületüket.

A határ túloldalára került földek megművelése érdekében lépett érvénybe 1920 májusában, a két állam megegyezésével az ún. „kettős-birtokosság” intézménye. A földek használatát 10 km-es sávban engedélyezték, valamint az állatok legeltetését is

* A tanulmány első része megjelent a Palócföld 2006/2. számában.

egyezményesen szabályozták. Az 1927-ben érvénybe lépő rendelet már a mezőgazdaságon túl a határmenti forgalommal és az ipari munkavégzéssel is foglalkozott.² „Hát úgy, hogy meghúzták a határt, de hogy miszerint húzták meg, azt má senki se tudja. Mer a hidegkútyiak, – a szüleinnek is nagy föld átkerült Ceredhe, no de először vót ez a kettős-birtokosság... Meg mé' vót közös föld is [a hidegkútyiaknak]³, azt úgy hitták, hogy Fenyves, odajártak a hidegkútyiak legeltetnyi a libákat, disznót, marhát, az egész falu közösen hasznáta, de az is Ceredhe gyött.” (szül. 1932)

A radikálisan megváltozott viszonyok miatti sokkot az eszmélés időszaka követte. A falvak – és maguk az emberek is – megpróbálták az új viszonyoknak és lehetőségeknek megfelelően átrendezni az életüket. A két világháború között a kettős-birtokosság jelentette a legfőbb, hivatalosan is legitimizált kapcsolatot a két elszakadt terület között. Bár a központi határátkelőhely a légvonalban közeli Somoskőújfalun épült ki, Tajti és Cered között kishatárátkelő működött, ahol az államhatárt mindkét irányban *határszéli úti igazolvánnyal* lehetett átlépni. Az okmányt a kettős-birtokosság intézménye, rokoni, és különböző gazdasági kapcsolatok és a szomszédos országba eső gazdasági érdekeltségek okán lehetett igényelni egy év időtartamra. A ceredi oldalon egy virágos elejű bódé – „búdka” – jelentette a magyar katonáknak és a csehszlovák fináncoknak a tartózkodási helyet. A határőrök és fináncok lassanként megszokott jelenséggé váltak. Sőt, az idegen cseh és szlovák fináncok is – családjaikkal együtt – jól beilleszkedtek a falu életébe, jelenlétüket elfogadták, ami annak is volt köszönhető, hogy a határszigort korántsem gyakorolták olyan kérlelhetetlenül, mint a második világháború után. A fináncok megtanultak magyarul, hisz akkoriban csak így tudtak kommunikálni a falubeliekkel, másrészt személyesen ismerték a falusiakat, sokukkal barátságos viszonyt alakítottak ki. Egy népdal sorai erről ekként beszélnek: „*Híres tajtyi menyecske, szégyellheted magadot! / Franciába kiküdted az uradot, / Franciába kiküdted az uradot, / Határőrvel biciklin hordoztatod magadot.*”

A laza határőrizetnek köszönhetően a két falu közötti kapcsolatok nem szakadtak meg, csupán csak valamelyest átrendeződtek. A tajtiak és hidegkútyiak például hivatalosan már nem járhattak a ceredi templomba, ehelyett átkerültek a básti anyaegyházhoz. Mivel azonban a rokoni szálak nagyon szorosan összekapcsolták Tajtit és Ceredet (és természetesen a többi medvesalji falut is), a határon való átjárást hivatalosan szabályozó előírásokhoz nemigen tartották szigorúan magukat. Főleg hogy a fináncok is gyakran szemet hunytak a kihágások felett, illetve némi jutalékkal el lehetett simítani az ügyet. A zöldhatáron való átjárás rendszeres volt. Veszélyt akkor jelentett, ha a finánc átlépés közben csípte el a határsértőt. „*Ha a határon kaptak el, akkor má baj vót, mer amúgy a faluba nem kereskedtek a fináncok. Édesanyám is mejjárta a feledi börtönt, mer ők meg a komasszonyával Ceredbe vótak templomba. Osztt visszafelé elfogták őket, de mivel nem vót pézüük kifizetnyi, hát be kellett mennyi leülnyi két napra. Sokszor az asszonyok aszonták, hogy inkább leülnek, mer a pénz az kell a lyányoknak a stafírungra.*” (szül. 1928)

A határ már akkoriban is korlátozta valamelyest a mozgásteret, amit a fiatalság – elsősorban a legények – nehezen viseltek. Az addig megszokott szórakozási formákon – az elszakított szomszédos falvakban szervezett mulatságokon, bálokon, amelyek a fiataloknak ismerkedési lehetőséget is biztosítottak – való részvételtől nem riasztotta el a határ az alkoholtól is nekibátorodott legényeket. Incidens mégis ritkán fordult elő. Az idősebbek csak a következő esetet emlegetik: „*Akinek nem vót*

igazolványa, az nem mehetett, de átment, ha akart! A ződhatáron a legények átjártak magyarba. Oszt tiltották őket nagyon [a fináncok]. Hogy nem szabad. Mer őket is felelősségre veszik, hogy ők tuggyák azt, oszt megengedgyik. Hát oszt egyik alkalomval gyöttek Magyarbó hazafelé, Rónán vótak, mulattak biztos, ittak, hát oszt a fináncok me' hajtották be őket az irodába, hogy igaze mebbiüntetyik, mer hogy má valamit csinányi kell, mer nem lehet. Oszt összeverekedtek a fináncokkal, úgylahogy ketten elkeríttek a börtönybe, innen a falubó, két legény. Ők [a fináncok] továbbadták őket. Mer ők hatósági emberek, katonák, hogy a civilek me'vverik őket vagy valami, az most se megengedhető, meg akkor se vót. Ahogy ez mettörtént, elvitték őket elő Feledbe, utána me' Szombatba. Mer Szombatba vót börtöny, de nem itt vótak a börtönbe, hanem én asziszem az egyik Ilaván vót, az pegyig nagyon komisz börtöny vót!" (szül. 1928)

A laza határőrizetnek és a két ország közötti gazdasági különbségnek köszönhetően ebben az időszakban alakult ki az illegális gazdasági kapcsolatoknak a határok mentén mindig is működő formája, a csempészség. A két világháború között a határ menti területeken virágzott ez a „szakma”, amelynek jól megszervezett közösségi formái alakultak ki.⁴ Magyarországról szarvasmarhát, lovat, sertést, juhot csempészték, amire hamisított járatlevelet is lehetett jó pénzért szerezni. Ha valakit elcsíptek, előkerültek a „mentő tanúk”, akik a saját nevelést igazolták. Magyarországról csempészték a búzát is, amelyet aztán saját termésként adtak el a csehszlovákiai piacokon. A csempészbándák gyakran a betyár szerepkörbe is beletalálták magukat, s a csempészet folklorizálódásáról tanúskodik a következő dalrészlet is: „Vesd le Lackó a kabátot, nem adom a búzászsákot, bakóházi csempészgyerek vagyok!” Ha szabad így fogalmazni, a bakóháziak voltak a csempészség nagymesterei, amit a képességekbeli kiválóságaiakon kívül az a körülmény is segített, hogy a ződhatár éppen a kertjük alatt húzódott, nem volt az a szemfüles finánc, aki képes lett volna lebuktatni a minden hájjal megkent helybélieket.

Asszonyok is foglalkoztak csempészkedéssel. Ők elsősorban a csempészcsereskereskedelem művelői voltak. A környékbeli magyarországi falvakból asszonyok jártak át borokkal és pálinkákkal, amik árán cipőt, ruhafélét, rövidárut vásároltak és vitték át Magyarországra eladni. „Itt me nálónk [Tajtin] vót cipősüzlet is, meg üzlet, ahol vót ruhanemű is, méterárú is, darabárú is, olyan pamutfélék is, minden, úgylahogy jártak Magyarországró érte. Bárnábó tudom, hogy nagyon jártak asszonyok, mer ott másképp ötöztek nálók. Tudom, mer itt gyöttek be a kertünk véginé a faluba. Éccaka gyöttek, de biztos éccaka szolgálta ki is őket a zsidó, mer éccaka mentek el is. Vótak a faluba házak, ahol háltak. De még úgy is vót, hogy keresték őket ott a házná [a fináncok]. De hát igaze hiába kereste ott nappal, ha nem tanáta. Éccaka me nem keresték. Nem vót az olyan túl szigorú, mer ha akarták vóna, elfogták vóna, mer tudták, én mind gyerek tudtam a csempészettrő, hát ők honne tudták vóna. De biztos az olyan dolog vót, hogy ötőlök se követelték azt a nagy szigorúságot, meg oszt ők se nagyon alkalmazták.” (szül. 1928)

A csempészségnek a bécsi döntést megelőző években a Csehszlovák határmenti területek kiserőd láncolattal való militarizálása vetett véget, s 1936 után már katonák őrizték a határt.

1938-ban azonban újabb fordulatot hozott a történelem. A bécsi döntés értelmében Csehszlovákia többségében magyarulakta területeit visszacsatolták Magyarországhoz, ami esetünkben azt jelentette, hogy a Medvesalja falvai és a közeli városok, mint Lósonc és Rimaszombat (Fülekk akkor még nagyközség volt) ismét Magyarországhoz kerültek. ezzel viszont az északi vonzáskörzetüket veszítették el.

A visszacsatolást megelőző feszültségterhes eseményekre még jól emlékeznek az öregek: „Horták ki a szalmákat a határba, hogy majd meggyújtják a határt, a Trianon-határt. Hogy támadnak a magyarok, oszt azé majd meggyújtják. Itt nem messze me, Óbást meg Almágy között vótak olyan lövészárkok, ott vótak má a katonák készenlétbe a harcra, ott vót az arcvonal Almágyán, a kanyarba, ahol azok a nagy topolyafák vótak. Betonyelemekből vótak csináva bunkerok. Oda betették a puskákat, hogy onnan majd lőnek. Mer nem akartak elmenni a csehszlovákok, de osztan megegyeztek, oszt elmentek. Nem vót harc.” (szül. 1916) A katonai behívások miatt a falvak férfitelenségére sem érezte magát biztonságban, besorozás esetén a magyar honvédsereggel kellett volna megütközniük, ez pedig érthetően senkinek sem volt ínyére. A visszacsatolást megelőző napon a harcképes férfiak elmentek hazulról: „Elmentek otthonról együtt az emberek – a fiatalabbjai, a katonának valók –, édesapám se vót itthon! Valami szó kibújt, hogy a financok vinnyi akarják el az embereket. A financok csak utolsó nap mentek el, mikor begyöttek a magyarok. De, úgy fét a falu – fét, mer nekik fegyver vót, hogy majd az embereket kényszerítik. Hogy oszt ez honnan bújt ki, azt má nem tudom. Csak azt, hogy éccaka nem tartózkodott édesapám se otthon, mer me’ vót félemlítve, hogy elviszik az embereket.” (szül. 1928)

A visszacsatolás örömteli fogadtatásra talált a határon túli magyarok körében, hiszen Csehszlovákia minden demokratikussága ellenére sem tudta megoldani a kisebbségi problémákat. Bár a csehszlovákiai oldal gazdaságilag előnyösebb helyzetben volt a magyarországinál (nem csoda, hiszen az első világháborúból Magyarország vesztes, kifosztott és megcsönkített országgént került ki, míg az újonnan létrejött Csehszlovákia jókora előnyre tett szert a nagyhatalmak támogatásával), az ebből eredő konfliktusoknak kevés nyoma van a Medves alatt: „Mé gyerek vótam, tíz éves, amikor magyarok lettünk. Akkor még a régi iskolába jártunk, nemsokára oszt épült az új iskola. De oszt hogy jobb vót-e vagy nem vót, azt má jén nem tudom. Én a mezőgazdaságról tudok, mer benne dolgoztam, de hogy jobb vót-e, azt nem tudom. Annyi hogy Salgóba nem kellett igazolván, mer odajártak a bányába innen, meg Rónára se kellett igazolván, me’ Tarjánba se az acélgyárba, mer oda is jártak innen. A’mmá biztos, hogy ennyivel könnyebb vót az embereknek. Hát én mé mind gyerek olyan különös valamit nem tudok. Azt tudom, hogy a negyvenkettő, az má egy cseppet olyan rosszabb vót, mer kiütött a háború. Utána oszt má nem is lehetett annyi mindent kapnyi se.” (szül. 1928) A határ megszűnése mindenekelőtt a mozgásszabadság visszanyerése és a rokonokkal való akadálymentes kapcsolattartás miatt volt kívánatos a medvesaljaiaknál: „Utána osztan mentünk mink, gyerekek, oszt minyő élmény vót az nekünk!...ott van egy nagy cseh kaszárnya Bakóházáná, nem tom mevván-e még. Hát osztan ott vót a találkozó, mikor má összegyöttek, csókolkoztak a rokonok.” (szül. 1929)

Bár a visszacsatolást követő éveket beárnyékolják a második világháború és a front átvonulását kísérő borzalmak, a két falu közötti kapcsolatrendszer és az összetartozás tudata új erőre kapott ezalatt a néhány év alatt. Természetesen ismét átrendeződött a közigazgatás, a tajtiak és a hidegkútiak visszakerültek a régi, ceredi anyaegyházukhoz, így a templomi misék és hitközösségi ünnepek, búcsúk ismét jó alkalmat kínáltak a személyes kapcsolatok kialakulására és ápolására. Ugyan a két világháború között sem szakadtak meg a házasságkötések Tajti és Cered lakosai között (a cerediek is úgy tartják: „a két háború között nagyon sok menyecskét hoztak a Medves alól”), a határ megszűntével a meglévő akadályok is elhárultak a két falu fiataljai előtt, így a rokonok kapcsolatai meg tudtak újulni és reprodukálódni. Ennek az

időszaknak köszönhető, hogy az elmúlt hatvan év elszigeteltsége után is még elevenen él az emlékezetekben az összetartozás tudata. A mai legidősebb generáció serdülőként, vagy fiatal felnőttként élte meg a határnélküliség éveit. Erről az időszakról közvetlen élményeik vannak, s a határon túliakban kedves közeli rokonaikat, testvéreiket, unokatestvéreiket, keresztgyermeküket tudhatják. Az idős asszonyok közül sok éppen a határon túlra került szomszédos faluból származik, a tajtiak Ceredből, a cerediek pedig Tajtiról és a többi medvesalji faluból.

A második világháború végén azonban hirtelenjében ismét megjelentek Tajtin a fináncok (sokukban régi ismerőst köszönthettek a falubeliek). Még fel sem eszmélhettek a háború borzalmaiból, máris egy újabb kemény időszak kezdődött el, próbára téve az emberi bátorságot és emberséget. Az ismét Csehszlovákiához került falvakat – köztük Tajtit is – sorra érték a megrázó események: a megtorlások, gyanúsítgatások, bebörtönzések, majd pedig 1947-ben a kilakoltatás. A határon újra csak korlátozásokkal lehetett közlekedni, bár egy ideig (kb. 1950-ig) hasonlóan laza volt a határszigor, mint a két világháború között, azaz volt igazolvány, amellyel azonban már csak „indokolt” esetben, munkavégzés céljából lehetett átjárni: *„Kisasszonnap gyöttönk a sógornőmmel, ő is onnan való vót Ceregybő, no meg Örzsi néni gyött velőnk, harmagyk asszony innen Tajtyiró. Igazolvánval mentőnk, de a bódéba ott vótak a katonák állandóan, a magyarok is meg a fináncok is. Oszt ahogy mentőnk be a bódéba, kérdezték, hogy hova menőnk, minek menőnk Ceregybe. Oszt mondtuk, hogy hát a kenderd áztatnyi, nyőnyí⁵, dolgoznyi. Hát Örzsi nénit is kérdezik, „Hát maga, mama?” „Hát én meg kedves, - aszongya – a templomba menek.” „Hát mamám, akkor maga menjen vissza!” Oszt aszongya, hogy: „Jaj, jaj, fiam, hát akkor má nem énekelhetem el hogy: „Nagy örömmel, énekléssel zengedeznek az egek”. Ríva gyött vissza szegény! Elénekelte nekik ezt is, hogy hát engednék, de nem engedték. Dolgoznyi elengedtek minket kettőnk.”* (szül. 1923) Újra virágzásnak indult a csempészés. Ezúttal még szélesebb körökben, mivel a háború utáni szegénység sokakat rákényszerített. Elsősorban kisebb dolgok árucseréjéről volt szó, amelyet asszonyok és férfiak, lányok és legények, sőt gyerekek is folytattak, hiszen a falu közel volt, a gyerekeket néha napjában többször is át lehetett szalajtani valamiért a rokonokhoz (ez utóbbiakkal kíméletesebbek voltak a határőrök is): *„Még olyan 48 tájig lehetett csempésznyi. Ollyan csere árú vót, vitték a cukrot, meg a marmaládét is üvegekbe, meg oszt hozták a lisztet, a zsírt, úgyhogy ez ollyan csere árú vót, mer nem pézé adták, amit vittek, hanem csak így. Ott arra vót szükség, itt erre vót szükség. Csak oszt utána börtönybe kerűtek, Tarjánba. Nem sokáig, 3 vagy 4 nap, de hát mégiscsak börtön vót. Vót ott lyány is, legény is, mer aki csak tudott, ment, mer ha nem csurrant, akkor cseppent. Mer szükség vót rá.”* (szül. 1928) Az emberi lelemény határtalan. A csempészésnek is megvoltak a maga rafinériái. A közelmúltig terjedtek az olyan történetek, hogyan jártak túl a helyiek a határőrök eszén: a határ melletti földeken dolgozó asszonyok például szalmakupacban gereblyézték át a határvonalon a holmit, kijátszva a határőrök figyelmét.

1945-től a csehszlovákiai magyarok számára elkezdődtek a jogfosztottság és az üldöztetés évei. A Csehszlovák Köztársaság „ellenségeit”, azaz a német és magyar etnikumú lakosságot megfosztották állampolgári jogaitól, s a hírhedt Benes-dekrétumok érvénybe léptével pedig vagyonuktól is. A földreform nemzetiségi alapon jött létre: a magyaroktól (és németektől) elkobzott földeket és vagyont a belső betelepítések folytán beköltöző szlovákoknak (ill. cseheknek) osztották szét – ezek voltak az ún. *konfiskált* földek.⁶ A szlovák lakosok visszaköltözésével ismét

megjelentek a térképen, a magyarlakta területeken az első csehszlovák állam idején keletkezett telepésfalvak, de újak is keletkeztek: a környéken a somoskőújfalui határátkelőhelyhez legközelebb eső Šiatorská Bukovinka nevű falu (azelőtt Sátorosbánya és Bikkrét puszták), amely a mai napig szinte keveredés nélkül őrzi szlovák karakterét.

Az új politikai erők jól kihasználták a falusiak között feszülő belső ellentéteket: megszapordtak a feljelentések, megkezdődtek a megtorlások és a tisztogatások: „*A financok nem bántottak minket. Jobban bántottak a falusiak. Édesapám is vót a börtönybe, Szombatba. Az 45-be vót, édesapámot elvitték május 17-én, osz hazagyött szep-tember 27-én. Úgyhogy ő Szombatba vót, de a többiek, akik vótak innen a falubó, azok meg Nyústján vótak. Osz ezek azé vótak a börtönybe, mer amikor gyöttek a magyarok 38-ba, elásták a határkövet. Hát nincs határ, osz szépen betakarták a köveket. Édesapámot meg azé, mer a Magyar Nemzeti Pártnak⁷ az elnöki vót harmincnyóc előtt. No de az megengedett vót, hát az se bűn vót, mer az normálisan megengedett párt vót. Falusiak vótak a feljelentők. Édesapám még abba az évbe Szilviszterkor rehabilitálva lett, akkor vót a tárgyalása.*” (szül. 1928)

A földreformmal karöltve a Csehszlovák Köztársaság tisztán szláv nemzetállammá tételét szolgálta az 1946-ban megindított lakosságcsere, amely 1947-ben érte el a Medvesalját. A kitelepítés első hullámában – a januári hidegben – csehországi kényszermunkára vittek ki néhány családot Tajtiról és a többi faluból is: „*Mindé mevvótónk, mí nem gyött az a lakoltatás. Magam is benne vótam, szenvedőji vótam a lakoltatásnak. Akkor osz nagyon felbolylódot az egész világ, mer igaze a magaébó nagyon sokat kihurcoltak, osz akkor veszett mindene, mer el akarták szlovákosítani ezt a vidéket. De osz nem sikerült, úgye.*” (szül. 1930) Nem sokkal ezután azonban újabb pánik söpört végig a falun a Magyarországra való kitelepülést elrendelő hatósági leveleknek köszönhetően, amely már igen számottevő részét érintette a falu lakóinak. A hidegkútiak és a tajtiak elbeszélése szerint akkor a fél falu átmenekült Ceredre, többnyire a vihető és mozgatható holmival együtt. Ezeket a szökéseket a határ közelsége tette lehetővé, a túloldalon ugyanis már nem fenyegetett a kitelepítés veszélye, a rokonoknál pedig menedékhelyre találhattak. A kitelepítésnek ezt a második hullámát azonban időközben beszüntették, így Ceredből is visszatérhettek az oda menekült tajtiak és hidegkútiak. Mindazonáltal Cerednek a kitelepítések, tehát a második világháború után volt a legnagyobb lélekszáma, éppen az imént leírt okokból.

A kettős-birtokosság intézménye valamikor 1950-ben veszítette el hatályát, amikor is a két, akkorra már jócskán bolsevista nézetektől terhes, politikai berendezkedettségű ország – úgymond – „rendezte” ezt a problémát. Ennek a rendezésnek természetesen a volt földtulajdonosok látták kárát, birtokaik határon túli része ugyanis odaveszett. Ennek főként a tajtiak és a hidegkútiak voltak a vesztesei, hiszen ezektől a községektől nagy területeket csatoltak Ceredhez. „*Bijony úgy vót a’, hogy ősszel mé’ bevettük a földet, de má más aratta le.*” (szül. 1928) A Tajtipusztán élő nagycsaládra végzetes csapást mért a határ megszigorítása: „*Akkor mentőnk csak szét, 51-be, mikor má nem hagyták a birtokot, elvették. Gyött a magyar tiszt, osz aszongya »Mátó fogva má nem léphetik át a határt.« Mer a pusztárá még átjárhattónk Magyarországra, a földre, úgyhogy kettős birtokos vót a pusztá. De má nem mehettőnk oda se, a birtokra. Elvették a sok birtokot! Hatvan hold erdő, ötven meg szántó, mind odaveszett! Nem adtak nekőnk azé semmit!*” (szül. 1916) Persze, akiknek meg is maradt a földje, nem

sokáig örülhetett neki, hiszen először jött a kontingens, majd a szövetkezet szívta fel a földeket mindkét oldalon.

A határt ekkoriban szigorították be: a Tajti és Cered között működő kishatárt megszüntették, az illegális határátlépést bűncselekménynek nyilvánították, amely szigorú megtorlásokkal, több hónap-év börtönnel járt. Innentől kezdve a határt illetően megkezdődtek a csend évei: *„Má akkor nem is hallottuk, hogy valaki próbákozott. Má akkor nem hallottuk. Egyáltalán. Nem reszkírozott senki, mer szigorú vót a határ, mé nem is kicsinyt, ha mé nagyon is! Mer igaze, akinek vót gyereki vagy szülei ott, vagy fordítva, má igaze nem mehettek, csak ha távirat gyött, de a tanácson le kellett bélyegezni a táviratot, hogy igaz hogy beteg, vagy igaz hogy meghalt, igazolnyi kellett.”* (szül. 1928) A rokoni kapcsolatok ápolására tehát szinte minden lehetőség megszűnt, csak végső esetben, halál vagy súlyos betegség esetén lehetett engedélyt kérelmezni, s csak nagyon közeli rokon esetében a látogatásra; természetesen most már csak a somoskőújfalui határátkelőn keresztül, fél kilométer helyett hetven kilométert kerülve. Nemegyszer meg sem adták az engedélyt. Ha például valakit a „kulákság” vádja ért, bizony nem sok eséllyel igényelhetette az engedélyt, akárha szülője, testvére temetésére kellett is átmenni. Ezek az események mély sebeket okoztak mindazokban, akik ezt megélték, s a mai napig feldolgozatlanok maradtak.

Tiltott határátlépésre a szigor első éveiben ugyan volt még példa – az emberek igen nehezen szokták meg, hogy egyszeriben csak áthatolhatatlan fal válassza el őket a tőlük pár száz méterre lakó rokonaiktól: *„Vót hogy ittasan át-át gyöttek. Nekem is az unokatestvérem egyszer este kopogtat, má vót benne. Átgyött mennéznyi a rokonokat, de hát fétiünk mink is, hogy mé’ nekiünk is bajunk lesz belőle ha elkapják, oszt elmongya, kiné vót, meg mit hozott. De oszt vissza is ment, nem kapták el.”* (szül. 1932) Ha mégis elkaptak valakit, legalább három hónap börtönnel kellett számolnia. Sajnos a magyar határőrök is jeleskedtek a határsértők ellen indított hajtóvadászatban, nemegyszer gyanútlan, ártatlan falusiakat hurcolva magukkal: *„Nem bántottak minket a financok. Bejártak oda hozzánk a pusztára is, oszt mé’ mmelegedtek, elbeszégettek, apám megkínáta oszt őket. Úgy szerették őt, nem büntettek meg egyszer se. Soha nem fizettünk büntetést vagy valamit. Se a magyaroktó, se innen, soha!... Csak egy alkalom vót, mikor apánkat elvitték. 51 után, mikor elvállakoztónk, apám őrizte kint az állatokat a legelőn, oszt ott van az országút. Oszta határ átment a legelőn, az állatok meg átmentek az országútho. Arra gyöttek dzsippel a katonák, osztan letartóztatták apámat. Behajították a botját a pusztára, ahogy gyöttek ára, feltették az ótóra [autóra], oszt vitték. Nem szótak nekőnk, csak mikor láttuk a botot, meg a marhákat szanaszét, akkor tudtuk, hogy valami baj van. Hiába nem csinát semmit, miné hamarább vitték be Tarjánba. Egy fél óraig állították apánkat, hogy nézze a falat, egy fél óraig! Egy katonát meg odaállítottak, azt mondták neki, hogy: »No, ha meffordul az öreg, akkor löjjék agyon!« Gyarmatra vitték utána, aszonták, hogy: »Elfogtuk má a kulákat!« Apám aszongya: »Kulák vagyok, mer nyóc gyerekem van, a földem meg mind ottmaradt...« Ezek magyarok vótak. Magyarok, bizony. Mink is magyarok vótunk, meg azelőtt semmi baj nem vót, csak ez.”* (szül., 1916) Az ehhez hasonló események aztán fokozatosan leszoktatták az embereket arról, hogy tovább próbálkozzanak a tiltott határátlépéssel. Egy idő után senki sem kísérletezett, és a határ kérlelhetetlen jelenléte fokozatosan beleette magát a helybéliek tudatába is. A kapcsolattartás lehetősége a minimálisra csökkent, a határ megközelítése már önmagában is veszedelmes dolog volt. A legfontosabb információk azonban mégis átszivárogtak a határon. Kialakult ugyanis a határon keresztül történő *rejtett kommunikáció*

intézménye, aminek közösségi szervezettsége volt. Ebben nagy szerepet játszottak a határhoz legközelebb lakó cerediek, valamint az egymással „határos” földek tulajdonosai: *„Lementek a határho kapányi, akinek ott vót földji, meglátta, hogy odaát van valaki, oszt akkor szót. De a'sse gyött oda a határho, az úgy csinát, mintha nem is hallotta vóna, de azé továbbította az üzenetet.”* (szül. 1948) *„61-be mikor a nagybátyám Ceregybe meghalt, mink csak estefelé értünk Ceregybe, mer hát Szombatba kellett engedélyt kérni, meg Tarjának kellett mennyi, Tarjánig vonaton, Tarjánból meg má buszon. De mevvártak minket, mer itthonról valaki leszót a határra, hogy menünk a temetésre, megkaptuk az engedélyt. Hát ez rizikó vót. Ezt vállalta valaki a rokonságból, de nem vót szabad! Nem mentek át a határon, csak átszótak!”* (szül. 1928)

A házasságkötések ebben az időszakban a két falu fiataljai között elmaradtak. Ha a lehetőség–ismeretség meg is volt, a szülők nem szívesen adták férjhez lányukat a túloldalra, hiszen a néhány száz méter távolság, ami a két falut egy mástól elválasztotta, a határ következtében óriássá nőtt, nemcsak a 70 km-es kerülő miatt, hanem a látogatások számának korlátozásával is: *„Mikor a legnagyobb lányunk férhe ment, hát szerették vóna őt oda Ceregybe is, mer úgye, oda járt iskolába is, meg jártónk át utána is a szüleinkhe, osztan szerette vóna az a fiú a legnagyobb lyánt. Nodehát mink se nagyon akartuk oda adnyi, hogy ne tudjunk feléje se mennyi akarmikor. Minyő szenvedés vót, egy évbe egyszer engedtek csak át. Meg ő is aszonta, hogy „Ha aranyos legén vóna, még akkor se mennék oda a pusztára.”* (szül. 1923)

Az '50-es évek elejétől a '89-es rendszerváltásig tartó időszak évei az elszigeteltség és lassú felejtés évei voltak, a régi kapcsolatok megkoptak, az idősebbek halálával részben meg is szűntek, az alkalmi rokonlátogatások nem alakítottak ki szorosabb kapcsolatokat a fiatalabb generációk képviselői között. Alkalmanként sor került néhány focimérkőzésre, rendezvényre, kirándulásra, ezek azonban a személyközi kapcsolatokat nem befolyásolták döntően. A határ túloldala gyakorlatilag egyre inkább egy fehér folthoz kezdett hasonlítani, ahol ugyan az embereknek tudomásuk volt az odaát élőkről, azonban többé már nem láthattak bele mindennapjaikba, sem az új körülmények okozta változásokba. Ehhez hozzájárult még az is, hogy a hivatalos szférában, a sajtóban és a médiákban is tabuként kezelték a trianoni határokkal kapcsolatos témákat, ill. a határokon túl élő magyarsággal kapcsolatos információk is csak hiányosan és erősen cenzúrázva jutottak el az emberekhez. Ennek számos fájó következményét tapasztalhatjuk ma meg az anyaországiaknak a határon túli magyarokhoz való viszonyában.

A rendszerváltás után aztán némileg megrepesztett a nagy szigor, a két falu közötti határ végre megnyílhatott, legalább a nagyobb ünnepekre. Igaz, több alkalomra is megnyílhatott volna, hiszen csak kérelmezni kellett az önkormányzatoknak. Szlovákiai oldalon nem is volt ennek különösebben akadálya, sokak számára érthetetlen módon mindig az anyaországi hatóságok és rendeletek jelentették az elsődleges akadályt. Ennek egy látványos példája a Tajtitól a határig kiépült új autóút, táblákkal felszerelve, amely a legkeményebben nacionalista Meciar-kormány idején készült el. Ezzel ellentétben a magyarországi részen emelendő vámház felépítésére soha nem került sor, s már nem is fog, mivel a jelenlegi politikai helyzetben elveszítette a jelentőségét. A határ pedig zárva maradt, hiába a sok kérvény, kezdeményezés, tüntetés, lobbizás – helyi szinten – mindkét oldalról. Hasonló különbségeket tükröz, ha a határnyitásokat meghatározó feltételeket vetjük össze a két oldalon. Szlovákiai részen a medvesalji falvak önkormányzatai írásban

kérvényezhették a határ megnyitását, egyéb akadály vagy teher nem hárult rájuk. Nem így az anyaországi részen: a határnyitást kezdeményező önkormányzatnak, vagy egyéb intézménynek nem kis összeget kellett kifizetnie a magyar határőrségnek és vámhivatalnak a határnyitás fejében. Érthető hát, hogy kénytelen volt korlátozni a határnyitások számát. Ez a rendszer napjainkig fennáll, annyi módosítással, hogy a fizetendő összeg megegyeződött, mivel az EU-csatlakozás következtében a vámhivatal elveszítette a jelentőségét ezen a helyen. E sorok írása közben jutott a tudomásomra, hogy a sok ígéretés után a közeljövőben kilátásba helyezték a határ tényleges megnyitását gyalogosok és kerékpárosok előtt, idővel pedig gépkocsik számára is. A schengeni határ kiépülésével azonban várhatóan és rövidesen elveszítik jelentőségüket a zöldhatárok a két ország között.

Ma a két elszakított rész közötti rokoni kapcsolatok a végnapjaikat élik, hiszen már csak az itt élő legidősebb generáció az, amelyik még erősen kötődik a határon túli közeli rokonaihoz. A fiatalabb generációk jószerivel már csak rajtuk keresztül tartják a kapcsolatot az „odaáti” rokonaikkal. Mindkét fél azonban érdeklődéssel figyeli a másikat. Határnyitáskor mindkét falu vendéglője, ill. presszója tele van a másik falu fiataljaival. A határ megszűnése talán beindítja majd az elhalt vérkeringést nemcsak a gazdasági, hanem a személyes kapcsolatok terén is, s az első részben ismertetett közös vonások segítik majd az újbóli egymásratalálást és a közös regionális tudat kiépülését.

JEGYZETEK:

- ¹ Bacsa Gábor (2002): *Határviták Salgótarján térségében (Somoskő és Somoskőújfalu) 1921–1924*. In.: Pásztor Cecília (szerk.): „...ahol a határ elvált”. *Trianon és következményei a Kárpát-medencében*. Balassagyarmat–Várpalota.
- ² Cs. Sebestyén Kálmán (1991): *A trianoni béke hatása Nógrád megyében*. In.: *A Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve*, XVII. Kötet. Salgótarján: Nógrád Megyei Történeti Múzeum, 57–65.
- ³ Megjegyzés tőlem.
- ⁴ (Vö.) Boross Zoltán (1986): *A csempészés emlékei a Medvesalján a két világháború között*. In.: *Gömör néprajza I*. Debrecen.
- ⁵ nyőni = nyüni (a kendert)
- ⁶ Bővebben lásd: Vadkerty Katalin (1999): *A belső telepítések és a lakosságcsere*. 11–28.
- ⁷ A párt nevére tévesen emlékszik, az első csehszlovák állam idején a kisebbségi magyarság politikai szervezetének neve Egyesült Magyar Párt.